

Zoran Žiletić

ADJEKTIVIRANI GLAGOLSKI PRILOZI U SRPSKOHRVATSKOM I NJIHOVI ADEKVATI U NEMAČKOM JEZIKU

1. Jezik odnosno bilo koja njegova komponenta može se prikazivati na različite načine, kao i bilo koji drugi fizički ili društveni fenomen. Tako npr. dužinsku komponentu prostora možemo prikazivati u kilometrima ili u miljama. To znači da se isti prostor može prikazivati pomoću najmanje dve različite merne jedinice.

Kojim ćemo se 'aršinom' poslužiti, odnosno koji ćemo postupak primeniti u analizi ustrojstva jednog istog jezika (ili neke njegove komponente), u načelu je isto tako svedjedno. Naš izbor zavisice od komponente u jeziku koju razmatramo (dakle od objekta ispitivanja), od raspoloživih postupaka i od kruga kome je to razmatranje namenjeno.

2. Tako se npr. ukupna masa reči u srpskohrvatskom i nemačkom jeziku može, između ostaloga, razvrstavati na kategorije prema značenju (semantički pristup). Reči jednog jezika mogu se razvrstavati i prema oblicima koje imaju (morfološki pristup). I, naposljetku, reči se u pogledu njihove kategorijalne pripadnosti mogu određivati i prema mestu i funkciji u rečenici (sintaksičko-distributivni pristup).¹ Otuda se npr. srpskohrvatska reč *hiljada* po značenju uvršćuje u brojeve, po oblicima koje može imati u imenice, a s obzirom na mesto koje može imati u grupi reči, može se uvrstiti u prideve.

Jer reč *hiljadu* je broj zato što kazuje koliko ima onoga što znači imenica uz koju stoji (npr. *hiljadu godina*).² Reč *hiljadu* ima inače odlike imenice ženskoga roda na *-a*, tj. menja se kao *žena*.³ Istovremeno ta reč uvek može da zauzme mesto unutar okvira koji čine determinativ i imenica (up. *svakih hiljadu godina*) up. i definiciju »Adjektiv ist, was zwischen D/eterminativ/ und N/omen/ stehen kann«⁴).

3. Na raspolaganju stoje dakle najmanje tri stanovišta za klasifikaciju reči u pogledu njihove pripadnosti nekoj od vrsta reči.

---

¹ O navedenim kriterijumima i vidovima njihove primene: M. D. Stepanova/G. Helbig, Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig: Bibliographisches Institut 1978, str. 24 i 44-50.

² M. Stevanović, Savremeni srpskohrvatski jezik. Beograd: Naučna knjiga, 1975. Knj. 1: Uvod. Fonetika. Morfologija, str. 312.

³ E. Barić (i drugi), Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika. Zagreb, Školska knjiga, 1979, str. 133.

⁴ U. Engel, Begriffliche und terminologische Neuerungen seit 1977. Mannheim, IdS, 1977 (mašinom), str. 3.

Za koje stanovište ćemo se opredeliti, zavisi od brojeva kao objekta našeg razmatranja utoliko što se oni mogu definisati kao autonomna vrsta reči samo sa nesigurnog, ali u školi dominantnog semantičkog stanovišta.

S druge strane, za razvrstavanje svih brojeva u klasu prideva stoji na raspolaganju znatno pouzdanije, ali istovremeno i manje poznato sintaksičko-distributivno stanovište.

Ako se posle svega, iz obzira prema polazniku naših škola, odrekneemo sintaksičko-distributivnog pristupa, moramo brojeve zadržati kao zasebnu, morfološki raznorodnu vrstu reči u oba jezika.

Ako pak uzmemo na sebe sav rizik oko uvođenja jednog pristupa manje poznatog u našoj školskoj sredini i semantičku klasu brojeva integrišemo u prideve, nećemo se ogrešiti o prirodu brojeva, smanjićemo udeo subjektivnosti koja zasad prati semantički pristup u klasifikaciji uopšte a uvećati i lingvističku pokretljivost auditorija.

Naočigled ove alternative presudan može biti samo odgovor na pitanje koji pristup je najcelishodniji.

4. 'Egzercir' iz tačaka 2 i 3 ovog izlaganja sa rečju *hiljadu* imao je za svrhu da na jednom drastičnom primeru za dileme pri klasifikaciji reči na vrste demonstrira osnovne raspoložive kriterije. Ta mi se demonstracija čini važnom radi potrebe da definišem kategorijalnu pripadnost glagolskog priloga sadašnjeg i prošlog vremena u srpskohrvatskom — po mogućnosti bez ostatka!

5. Glagolski prilog sadašnjeg vremena i glagolski prilog prošlog vremena, po definiciji sadržanoj u srpskohrvatskoj gramatičkoj terminologiji, partikule su, tj. **nepromenljive reči**.⁵ Pri tom treba naglasiti da ta definicija nije ni preuska ni prevaziđena. Bez prevođenja tih reči u adjektive, o nekoj njihovoj atributskoj upotrebi ne može biti govora. Jer, bez nastavka za fleksiju ti nekadašnji participi u srpskohrvatskom⁶ ne mogu stajati ispred imenice, tj. ne mogu ući u okvir koji čine determinativ i supstantiv.⁷ Veza između participa u srpskohrvatskom i imenice definitivno je, naime, prekinuta.⁸ Slučajevi kao *idući* nem. 'kommend' (u *idući mesec*, nem. 'der kommende Monat'), ili *bivši*, nem. 'ehemalig' (u *bivši ministar*, nem. 'der ehemalige Minister' / 'der Exminister'), samo su potvrda za mogućnost adjektiviranja glagolskih priloga, a ne za participijska svojstva tih elemenata u srpskohrvatskom.

Prilozi sa svoje strane, i to u celini, dakle uključujući i glagolske priloge, ne mogu poneti ulogu adjektiva jer su bez obeležja roda, broja i padeža.

6. Ima, istina, u srpskohrvatskom jeziku i prideva bez sposobnosti da ponesu obeležja roda, broja i padeža. Ali to su tuđice tipa *lila*, *roze* itd. (u nemačkom također up. 'lila', 'rosa') koje se inače ponašaju kao pridevi utoliko što bez izuzetka udovoljavaju osnovnom obeležju prideva kad ih razmotrimo sa sintaksičko-distributivnog stanovišta:

- (1) *svaka lila haljina*, nem. 'jedes lila Kleid',
- (2) *svaki roze kaput*, nem. 'jeder rosa Mantel',
- (3) *svake bež cipele*, nem. 'alle beigefarbenen Schuhe'.

⁵ Naslov u napomeni 3), str. 172.

⁶ J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga, 1970, str. 177. i d.

⁷ U. Engel n.n.m.

⁸ M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Beograd, Naučna knjiga, 1975; knjiga 2: *Sintaksa*, str. 745.

7. Ali nikako nije moguće sačuvati nepromenljivi odnosno priloški oblik nekadašnjih srpskohrvatskih participa u okviru koji čine determinativ i supstantiv:

(4) **svaka nastupajući godina*, nem. '*jedes kommend Jahr' itd., tj. nije moguća upotreba glagolskog priloga sadašnjeg vremena (i, naravno, prošlog) u atributskoj funkciji, već samo prideva od njih izvedenih:

(5) *svaka nastupajuća godina*, nem. 'jedes kommende Jahr' itd.

Jedino glagolski pridev sadašnjeg vremena (odnosno prošlog), preveden u pridev može se smestiti u okvir koji čine determinativ i nomen.⁹

8. Padaju pri svemu tome u oči neka ograničenja u primeni srpskohrvatskih glagolskih priloga, ali samo onda kada se adjektiviraju i smeste u okvir sačinjen od determinativa i supstantiva.

Istovremeno je vrlo karakteristično da ta ograničenja semantičkog i sintaksičkog karaktera ne vrede inače za glagolske priloge u njihovoj funkciji priloške odredbe, dakle u funkciji za koju su predodređeni po definiciji. U toj funkciji, naime, glagolski prilozima nisu ograničeni na to da budu stalni članovi u leksikalizovanim spojevima, odnosno da se upotrebljavaju isključivo u prenesenom značenju kada se — samo izuzetno — nađu izvan leksikalizovanih spojeva. Zbog toga je npr. glagolski prilog *leteći*, nem. 'fliegend', moguće upotrebiti u ulozi priloške odredbe ne samo u grupi reči prenesenog značenja, npr.

(6) *Išao je ispred nas prosto leteći*, nem. 'Er lief vor uns her, gleichsam als flöge er'.

već i u grupi stvarnog značenja:

(7) *Leteci na zapad stigoše najpre u M.*, nem. 'Bei ihrem Flug westwärts kamen sie zuerst nach M.'

Kad se, međutim, prilog vremena sadašnjeg *leteći* adjektivira, može se, upotrebiti isključivo u spojevima prenesenog značenja tipa *leteći tanjir*.

9. Zato se za glagolski prilog onda kada se u srpskohrvatskom upotrebljava u funkciji koja mu pripada po definiciji, može reći da predstavlja gramatičku kategoriju. Njegova adjektivirana varijanta predstavlja, međutim, prevashodno leksičku kategoriju. Jer, adjektivirana varijanta glagolskog priloga — za razliku od glagolskog priloga u funkciji priloške odredbe — podleže određenim ograničenjima semantičke prirode¹⁰ koja su sa svoje strane praćena odgovarajućim sintaksičko-distributivnim ograničenjima.

U daljem izlaganju pokušaću da ih strukturiram polazeći od semantičkih ograničenja.

10. Sa semantičkog stanovišta može se načelno reći da se adjektivirani glagolski prilozima u srpskohrvatskom sreću isključivo u pet slučajeva. U četiri od njih oni su deo leksikalizovanih (dakle čvrstih) spojeva, bez obzira jesu li ti spojevi metafore ili nisu a u jednom su slučaju to samostalne leksičke jedinice (reči) kao i svi drugi pridevi, samo im je značenje redovno metaforično u odnosu prema odgovarajućem glagolu. Evo primera za svaku grupu!

10.1. Adjektivirani glagolski prilozima su reči u stalnom sastavu višedelne leksičke jedinice (dakle leksikalizovanog spoja) čije je značenje metaforično. Pri tom može metaforički biti upotrebljen samo supstantiv kao npr.

⁹ U. Engel n.n.m.

¹⁰ Naslov u napomeni 2, str. 745.

- (8) *tanjir*, u *leteći tanjir*, nem. 'fliegende Untertasse',
- (9) *tvrđava*, u *leteća tvrđava*, nem. 'fliegende Festung',
- (10) *hotel*, u *ploveći hotel*, nem. 'schwimmendes Hotel'.

U slučajevima (8), (9) i (10) radi se o višedelnim jedinicama tipa *crno zlato* u kojima je imenica redovno metafora (*zlato* = 'ugalj').

Metaforički može u takvim slučajevima isto tako biti upotrebljen adjektivirani glagolski prilog, npr.

- (11) *leteći*, u *leteći odred*, nem. 'fliegendes Kommando',
- (12) *viseći*, u *viseći vrtovi Vavilona*, nem. 'hängende Gärten Babylons',
- (13) *gazeći*, u *gazeća površina*, nem. 'Lauffläche'.

U primerima (11), (12) i (13) radi se o višedelnim jedinicama tipa *bela smrt* u kojima je adjektiv nosilac metafore (*bela smrt* = 'smrt u snegu').

Metaforički mogu u takvim spojevima biti upotrebljene, naposljetku, i sve sastavnice višedelne leksičke jedinice, npr.

- (14) *leteći* i *ležaj*, u *leteći ležaj*, nem. 'Pleuellager'.

U slučajevima kao što je primer (14) radi se o višedelnim jedinicama tipa *belo zlato* ('hidroenergija') ili *bela udovica* ('žena čiji je muž odsutan neko vreme') u kojima su obe sastavnice nosioci metafore.

10.2. Adjektivirani glagolski prilozi sreću se i u stalnom sastavu višedelnih leksičkih jedinica čije je značenje konkretno, kao npr.

- (15) *viseći*, u *viseći most*, nem. 'Hängebrücke',
- (16) *ploveći*, u *ploveći dok*, nem. 'Schwimmdock',
- (17) *noseći*, u *noseća površina*, nem. 'Tragfläche'.

U slučajevima (15), (16) i (17) radi se o jedinicama tipa *bela zastava* ili *Bela kuća*, tj. o višedelnim oznakama sa konkretnim značenjem u službi jednog pojma.

10.3. Višedelne leksičke jedinice nisu jedini jezički elementi u kojima se javljaju adjektivirani glagolski prilozi. Oni se pojavljuju i kao samostalne leksičke jedinice. Karakteristično je za njih da su u takvim slučajevima svi prenesenog značenja u odnosu prema odgovarajućem glagolu, npr. *tekući* u spojevima:

- (18) *tekući poslovi*, nem. 'laufende Geschäfte',
- (19) *tekući konto*, nem. 'laufendes Konto',
- (20) *tekuća proizvodnja*, nem. 'laufende Produktion'.

Ovi se adjektivirani glagolski prilozi pri tom ni u čemu ne razlikuju od ostalih prideva bez poređenja u našem jeziku.

11. Inače je važno imati na umu da se od spojeva navedenih u tačkama 10.1, 10.2 i 10.3. ovog izlaganja suštinski razlikuju slučajevi ovakvog tipa:

- (21) *pisaća mašina*, nem. 'Schreibmaschine',
- (22) *spavaća kola*, nem. 'Schlafwagen',
- (23) *šivaći stroj*, nem. 'Nähmaschine'.

Funkciju atributa u ovakvim slučajevima ne vrši adjektiv izveden od glagolskog priloga vremena sadašnjeg, već adjektiv od infinitivske osnove

+ *ći*.¹¹ Adjektivi izvedeni od glagolskog priloga vremena sadašnjeg imali bi oblik

- (24) *pišu + ći*, nem. 'schreibend' umesto 'Schreib-',
- (25) *spavaju + ći*, nem. 'schlafend' umesto 'Schlaf-',
- (26) *ši(va)ju + ći*, nem. 'nähend' umesto 'Näh-'.¹²

12. Kako je nagovešteno u stavu 8 ovog izlaganja, adjektivirani glagolski prilozi podležu ne samo semantičkim ograničenjima već i sintaksičkim kada se uporede sa glagolskim priložima u funkciji priloške odredbe. Upravo je ta razlika pri tom najuočljivija sa sintaksičko-distributivnog stanovišta. Ali pre nego što pređem na pribavljanje dokaza o tome da se pri pojavi adjektiviranih glagolskih priloga u ulozi atributa radi o čvrstim (leksikalizovanim) spojevima i sa sintaksičko-distributivnog stanovišta, moram prethodno da podsetim na uvodnu tvrdnju da se i jeziku, odnosno pojavama u jeziku, kao i svakom drugom fizičkom ili društvenom fenomenu, može prilaziti sa više stanovišta.

13. Tako se odnos među rečima u nivou rečenice ili u nivou sintagme može razmatrati ne samo sa stanovišta subjekatsko-predikatske gramatike, dakle sa stanovišta gramatike čija se varijanta upotrebljava i u našoj školi, već i sa stanovišta gramatike zavisnosti.¹³

Pri tom za izbor između ova dva postupka može odnosno sme da bude presudan samo odgovor na pitanje koji je od njih celishodniji za utvrđivanje ustrojstva rečenice odnosno rečeničnog dela (sintagme). U našem slučaju čini se da je za pribavljanje daljih dokaza o leksičkoj, a ne o gramatičkoj prirodi grupa reči (tj. spojeva reči odnosno sintagmi) za koje su dati primeri od (8) do (20) celishodnije sa stanovišta gramatike zavisnosti.

Za ovu ću tvrdnju moći da navedem dokaze tek pošto u najkraćim crtama prikažem osnovnu razliku između obe gramatike.

14. U subjekatsko-predikatskoj gramatici (čiju varijantu, kako je upravo rečeno u stavu 13 ovog izlaganja, predstavlja i školska gramatika) polazi se od toga da je svaka rečenica R konstitucijski ustrojena. Kada se kao konstituent pojavi imenska reč I, glagol G ili prilog Av, konstituent se može predstaviti i kao tzv. fraza, i to kao imenska fraza IF, kao glagolska fraza GF ili kao priloška fraza AvF.¹⁴

Ako su pak IF, GF i AvF višedelne, one se sa svoje strane sastoje od konstituenata manjeg obima, kao što je npr. slučaj u rečenici *Poslovan čovek štedi dragoceno vreme putujući avionom*. Pri tom se struktura rečenice sa stanovišta subjekatsko-predikatske rečenice može predočiti ovako:

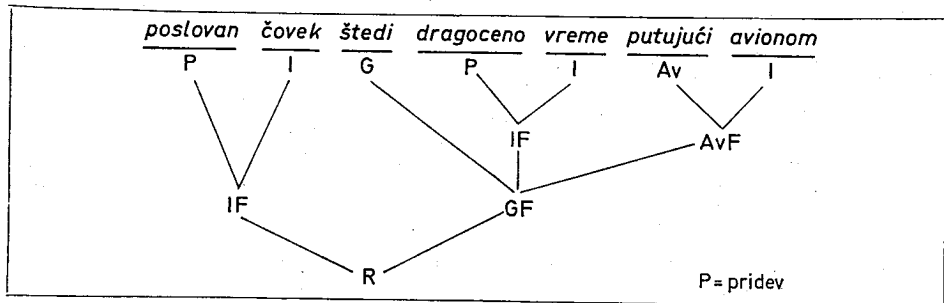
¹¹ Isto, str. 571.

¹² Isto, str. 338.

¹³ S. Zepić, Gramatika zavisnosti i teorija valentnosti, *Suvremena lingvistika* 11, 1975, str. 19–27.

¹⁴ Priloška odredba predstavljena je kao fraza, tj. kao konstituent rečenice u nivou sintagme, kod A. Perića, Gramatička struktura nemačkog jezika, Beograd, PFV, 1974, str. 130 i d. Inače se u čvorištima dijagrama subjekatsko-predikatske gramatike konstituenti na nivou sintagme pojavljuju uvek samo kao IF i GF. Zato se priloška odredba najprije samo notira kao adverbijal a u daljem se postupku predstavlja kao rečenica koja je, sa svoje strane, na nivou sintagme opet deljiva na IF i GF.

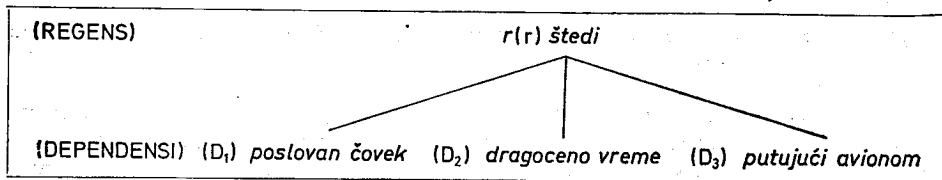
(27)

15. U gramatici zavisnosti, međutim, polazi se od toga da je rečenica ustrojena dependencijalno. Suprotno pristupu u subjekatsko-predikatskoj gramatici, u gramatici zavisnosti ne sprovodi se sukcesivno specifikovanje konstituenata, već se utvrđuje njihova međusobna zavisnost (uslovljenost). To znači da se u dependencijalnoj gramatici ne traži odgovor na pitanje od čega se sastoji rečenica i njeni delovi, nego šta od čega zavisi u rečenici i u njenim delovima, odnosno šta je čime uslovljeno u rečenici.¹⁵

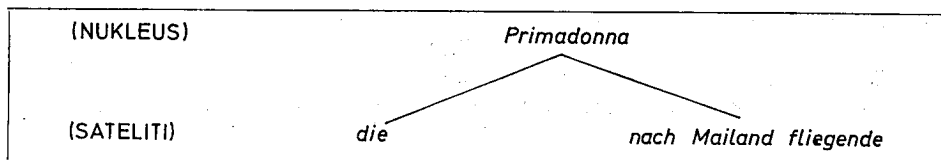
Pri tom se u glagolskoj gramatici zavisnosti (dakle u dependencijalnoj) sastavnice rečenice R (konstituenti) predstavljaju kao dependensi D_1 , D_2 , D_3 itd., tj. kao elementi zavisni od glagola u ulozi upravne reči. Otuda glagol u grafičkom prikazu rečenice zauzima vrhovno mesto, tj. mesto regensa r:

(28)

16. Za ovo izlaganje posebno je važna okolnost da načelo zavisnosti dolazi do izražaja i u prikazivanju odnosa unutar dependenasa, i to onda kada su dependensi višedelni, kao u našem primeru. Pri tom se, međutim (što je vrlo važno za razgraničavanje nivoa na kome se upravo razmatra jezik) upravna reč unutar dependensa zove **nukleus**, a elementi koji zavise od valentnosti nukleusa (elementi čiju pojavu nukleus uslovljava!) nazivaju se **sateliti**.¹⁶

(29)

¹⁵ P. Mrazović, Razvoj gramatike zavisnosti, u: Gramatička teorija, kontrastivne studije i nastava stranih jezika, Novi Sad, ISJK Filozofskog fakulteta, 1979, str. 12. i d.

¹⁶ U. Engel, Syntax der deutschen Gegenwartssprache, Berlin: Schmidt, 1977, str. 92. i d.

17. Ovakav pristup rezultat je shvatanja po kome je — u nivou rečenice — najcelishodnije predstaviti glagol kao onaj elemenat koji otvara mesta za rečenične delove (za ostale konstituente) kao svoje dependense.¹⁷

Istovremeno se u rečeničnom delu uvek polazi od toga da je reč u ulozi nukleusa onaj elemenat koji otvara mesta za ostale elemente rečeničnog dela kao svoje satelite (kada je rečenični deo višedelan).¹⁸ Zato sa dependencijalnog stanovišta elemenat *čovjek* otvara mesto za pojavu elementa *poslovan*, elemenat *vreme* za pojavu elementa *dragoceno*, odnosno elemenat *putujući* za pojavu elementa *avionom* itd.

18. Ako se sada vratim glagolskim priložima u nastojanju da pokažem kako su oni u srpskohrvatskom jeziku — za razliku od participa u nemačkom jeziku — kao pridevi upotrebljivi isključivo unutar leksikalizovanih spojeva, bez obzira jesu li ti spojevi metaforični ili nisu, konstatovaćemo da oni ne mogu predstavljati uslov za pojavu bilo koga drugog elementa. Od glagolskih priloga u ulozi atributa ništa ne može zavisiti dok oni u ulozi priloške odredbe mogu biti uslov za pojavu drugih elemenata. Zato npr. elemenat *putujući* ima funkciju priloške odredbe, dakle kao gramatička kategorija može imati satelit *avionom* u rečenici *Poslovan čovek štedi dragoceno vreme putujući avionom*. Isti taj elemenat, međutim, kad se prevede u adjektiv i kad se upotrebi u funkciji atributa, ne može imati satelit. Ne može se naime danas, bar u srpskohrvatskom opštem jeziku, nikada ništa dovesti u odnos zavisnosti prema adjektiviranom glagolskom prilogu sa funkcijom atributa a da se ne poništi specijalno značenje koje on unosi u spoj.¹⁹ Zato se i ne može reći

(30) **avionom putujuće pozorište*

a da se pri tom ne poništi specijalno značenje spoja *putujuće pozorište*, tj. da se pri tom *putujuće pozorište* ne preobrati u stalno pozorište koje se nalazi na turneji na koju je krenulo avionom!

19. Okolnost da se adjektivirani glagolski prilog u srpskohrvatskom opštem jeziku kakav je on danas pojavljuje isključivo u leksikalizovanim spojevima, tj. da je adjektivirani glagolski prilog leksička a ne gramatička kategorija, ogleda se i u adekvatima za iste pojmove u nemačkom jeziku koji su, svi od reda, leksičkog karaktera.

Grupama reči sa adjektiviranim glagolskim prilogom u srpskohrvatskom odgovaraju naime, u nemačkom jeziku redovno ili samo leksikalizovani spojevi ili složenice, dakle opet leksičke a ne gramatičke kategorije.

19.1. Tako grupama reči sa adjektiviranim glagolskim prilogom iz stava 10.1 ovog izlaganja, dakle u slučajevima u kojima je imenica dotične grupe metafora, u nemačkom redovno odgovaraju leksikalizovani spojevi, npr.

(31) *leteći tanjir*, nem. 'fliegende Untertasse',

(32) *leteća tvrđava*, nem. 'fliegende Festung',

(33) *ploveći hotel*, nem. 'schwimmendes Hotel',

(34) *višeći vrtovi Vavilona*, nem. 'hängende Gärten Babylons'.

¹⁷ U. Engel/H. Schumacher, Kleines Valenzlexikon der Verben, Tübingen: Narr, 1976, str. 18. a.

¹⁸ M. Rall/U. Engel/D. Rall, Dependenz-Verb-Grammatik für Deutsch als Fremdsprache, Heidelberg: Groos, 1977, str. 33.

¹⁹ Naslov u napomeni 8, str. 749.

19.2. Metaforičnim grupama reči u srpskohrvatskom sa adjektiviranim glagolskim prilogom iz stava 10.1. ne odgovaraju leksikalizovani spojevi u nemačkom, već složenice samo onda kada nije upotrebljen bazični morfem istog značenja u oba jezika.

Takvim spojevima u srpskohrvatskom, iako su svi, kako sam već rekao, metaforični, odgovaraju u nemačkom jeziku redovno složenice koje su inače isto tako metaforične u jednom svom delu:

- (35) *oscilujuće rame*, nem. 'Schwinggabel' (rame ≠ Gabel),
- (36) *gazeća površina*, nem. 'Lauffläche' (gaziti ≠ laufen),
- (37) *kotrljajući ležaj*, nem. 'Kugellager' (kotrlj(ati) ≠ Kugel),
- (38) *leteći ležaj*, nem. 'Pleuellager' (leteti ≠ Pleuel).

19.3. Istovremeno i spojevima srpskohrvatskog iz tačke 10.2. sa adjektiviranim glagolskim prilogom u funkciji atributa odgovaraju u nemačkom složenice. Ali, za razliku od prethodne podgrupe ovde kontrastiranih parova, u ovoj su bazični morfemi ne samo svi konkretnog već i istog značenja u oba jezika, npr.

- (39) *viseći most*, nem. 'Hängebrücke',
- (40) *ploveći dok*, nem. 'Schwimmdock',
- (41) *noseća površina*, nem. 'Tragfläche',
- (42) *tegleća marva*, nem. 'Zugtier(e)',
- (43) *putujuće pozorište*, nem. 'Wandertheater'.

20. Zaključno uz stav 19. treba naglasiti da ni adekvati u nemačkom jeziku onda kada su to spojevi sa participom, kao u primerima (31)–(34), ne mogu imati satelite. Ali ta restrikcija vredi samo onda kada nemački particip sačinjava deo leksikalizovanog spoja. Bez te restrikcije ni u nemačkom ne bi bila moguća odgovarajuća metafora. Jer, **die nach Mailand fliegende Untertasse* (* za Milano leteći tanjir') ili **die schnell laufende Nummer* (* brzo tekući broj') predstavljaju poništenu metaforu, poput srpske ili hrvatske grupe reči u stavu 18, primer (30). Inače svaki nemački particip izvan leksikalizovanog spoja može biti ne samo atribut već može *istovremeno* imati i sopstvene satelite, što je čak i vrlo karakteristično za nemački jezik.²⁰

Otuda se, na primer, grupa reči sa participom u atributskoj funkciji *die nach Mailand fliegende Primadonna* ('primadona koja leti za Milano', doslovno '*za Milano leteća primadona') u gramatici zavisnosti predstavlja ovako:

(44)

(NUKLEUS)	<i>čovек</i>	<i>vreme</i>	<i>putujući</i>
(SATELIT)	<i>poslovan</i>	<i>dragoceno</i>	<i>avionom</i>

Pri tom unutar satelita *nach Mailand fliegend(e)* ('koja leti za Milano') particip *fliegend* ('leteći') sa svoje strane uslovljava pojavu sopstvenog satelita, dakle upravo ono što u srpskohrvatskom nije moguće:

²⁰ Naslov u napomeni 18, str. 157. i 187. i d.

Sve to indirektno potvrđuje postavku da je srpskohrvatski adjektivirani glagolski prilog — za razliku od nemačkog participa kao adekvata u morfološkom smislu — ograničen na spojeve čija je leksikalizovana priroda očigledna. Tim spojevima, kao što smo videli u stavu 19, u nemačkom odgovaraju takode samo leksikalizovani (dakle čvrsti) spojevi. Pri tom se u nemačkom jeziku adekvatan bazični morfem sa atributskom funkcijom pojavljuje ili unutar participa (npr. (*schwimm*) u participu *schwimmend* iz spoja *schwimmendes Hotel* u (33) itd.) ili unutar prvog dela složenice (npr. (*schwimm*) u odrednici *Schwimm-* iz složenice *Schwimmdock* u (40) itd.).

21. Svemu tome treba dodati još i to da se glagolski prilog prošlog vremena u službi prideva sreće u najredim slučajevima.²¹ Zapravo, u optičaju su svega dva adjektivirana glagolska priloga vremena prošlog: *bivši* i *počivši*. Pri tom analogije u odnosu prema podgrupama iz stava 10. ovog izlaganja ima utoliko što je značenje adjektiviranog glagolskog priloga *počivši* u odnosu prema glagolu *počivati* (dakle 'mirovati') preneseno (metaforičko), dok značenje glagolskog priloga *bivši* u odnosu prema *biti* nije preneseno.

Zato u prvom slučaju naspram srpskohrvatskog adjektiviranog glagolskog priloga prošlog vremena u nemačkom stoji prošli particip:

(46) *udova počivšeg J. J.*, nem. 'die Witwe des verstorbenen J. J.'

Ukratko, u prvom je slučaju u oba jezika sintagma, kao u primerima (31)—(34). Pri tome treba, međutim, naglasiti da je analogija samo formalna. Nemački particip sadrži, naime, bazični morfem kojemu je značenje drugačije od značenja bazičnog morfema u adjektiviranom glagolskom prilogu u srpskohrvatskom jeziku. Uza sve to, i značenje nemačkog participa nije preneseno već stvarno. Istovremeno, konkretno značenje srpskohrvatskog glagolskog priloga prošlog vremena *bivši* u nemačkom je predstavljeno prvim delom složenice ili pridevom koji nije particip poreklom:

(47) *bivši ministar*, nem. 'Exminister' / 'ehemaliger Minister', tj. naspram sintagme (spoja) u srpskohrvatskom može u nemačkom da stoji složena reč kao u primerima (39)—(43) u stavu 19. ovog izlaganja.

22. U povodu potrage za dokazima postavke o negramatičnoj prirodi spojeva u srpskohrvatskom sa adjektiviranim glagolskim prilogom u funkciji atributa, kojima u nemačkom odgovaraju isto tako negramatične kategorije (up. stav 19. i primere /31/—/43/), ja ću ovde zaključno istaći dve dobro poznate činjenice. One, naime, u procesu kontrastiranja srpskohrvatskog adjektiviranog glagolskog priloga sa nemačkim participom dobijaju nov značaj. Prva je od tih dveju činjenica da naspram nemačkog participa u ulozi atributa onda kada je on gramatička kategorija (a on u nemačkom može i izvan leksikalizov-

²¹ Naslov u napomeni 8, str. 758.

vanih spojeva biti gramatička kategorija shodno stavovima 19. i 20!), u srpskohrvatskom može stajati samo zavisna rečenica u istoj ulozi, tj. u ulozi atributa. Zbog toga adekvat nemačkom spoju reči *die nach Mailand fliegende Primadonna* može u srpskohrvatskom imati samo oblik

(48) *primadona koja leti za Milano*,

a nikako:

(49) **za Milano leteća primadona / *leteća za Milano primadona.*

Druga je inače dobro poznata činjenica da naspram srpskohrvatskog glagolskog priloga u ulozi priloške odredbe, dakle onda kada je srpskohrvatski glagolski prilog gramatička kategorija a ne leksička, shodno stavu br. 8 i 9 ovog izlaganja, mogu u nemačkom isto tako stajati samo zavisne rečenice ili predloške grupe reči u ulozi priloške odredbe.²² Zato za glagolski prilog *leteći* 'fliegend' u rečenici:

(50) *Poslovan čovek štedi dragoceno vreme leteći avionima JAT-a* u nemačkom stoji modalna zavisna rečenica *indem er mit (den Flugzeugen) der JAT fliegt* ili kondicionalna *wenn er mit (den Flugzeugen) der JAT fliegt*, a nikako:

(51) **Mit (den Flugzeugen) der JAT fliegend, spart der Geschäftsmann die kostspielige Zeit.*

Ako izuzmemo neke slučajeve izrazito knjiškog izražavanja, može se konstatovati da i prilogu prošlog vremena, kao što je npr. *stigavši*, nem. 'angekommen', u rečenici

(52) *Stigavši na stanicu naišao sam na svoje saputnike* odgovara u nemačkom ili temporalna zavisna rečenica *als ich am Bahnhof ankam* ili predloška grupa reči sa funkcijom temporalne (dakle priloške!) odredbe *bei meiner Ankunft am Bahnhof* itd.

23. To praktično znači da u morfološkom smislu između srpskohrvatskog i nemačkog jezika, kada su u pitanju adjektivirani glagolski prilozi odnosno participi, postoji podudarnost **samo unutar metaforičkih leksikalizovanih spojeva iste morfematske strukture** u oba jezika. Takvi slučajevi predstavljeni su ovde u stavu 10.1. primerima (8)—(12) i u stavu 10.3. primerima (18)—(20), kao i u stavu 19. primerima (31)—(34). Samo u tim slučajevima stoje jedan naspram drugoga kao adekvati srpskohrvatski adjektivirani glagolski prilog i nemački particip u funkciji atributa.

U svim slučajevima kada je po sredi **gramatička upotreba** ove dve morfološki bliske kategorije, one se — uvek u onom drugom jeziku — moraju razvijati u zavisnu rečenicu iste funkcije, odnosno mogu se alternativno razviti u predlošku frazu. Zato primeru (52) iz prethodnog stava odnosno njegovim alternativnim adekvatima u nemačkom jeziku po strukturi odgovaraju alternativni adekvati u srpskohrvatskom *koji je odlazio / na odlasku*²³ za nemački particip *wegfahrend* u primeru

(53) *Wir winkten dem wegfahrenden Freund*, srpskohrvatski 'Mahali smo prijatelju koji je odlazio / na odlasku'.

²² O zavisnim rečenicama u nemačkom jeziku kao adekvatima glagolskog priloga u srpskohrvatskom vidi Z. Ziletić, *Das serbokroatische Partizip mit Satzgliedfunktion und seine Entsprechungen im Deutschen*, u: *Linguistische Arbeitsberichte* 29 (1981).

²³ Naslov u napomeni 3, str. 172.

24. Dodatnu potvrdu za ograničenost upotrebe adjektiviranih glagolskih priloga u srpskohrvatskom jeziku na leksikalizovane spojeve predstavlja i okolnost što sve ostale slučajeve metaforičke i sve slučajeve konkretne upotrebe takvih spojeva srećemo kao složenice u nemačkom, dakle opet kao elemente iz leksičke, a ne kao elemente iz gramatičke paradigme (up. primere /13/—/17/ i /35/—/43/).

25. Slučaj leksičke jednačine u kojoj se nemački particip prezenta u metaforičkoj upotrebi pojavljuje kao supstantiv u srpskohrvatskom (dakle obrnuto od primera /13/—/17/ i /35/—/43/!)

(54) *der fliegende Holländer*, srpskohrvatski 'Holandanin lutalica', dakle kao binomen²⁴, isto tako nije u suprotnosti sa zaključcima u stavovima 23 i 24 ovog izlaganja, s obzirom na svoj leksički karakter.

ADJECTIVAL VERBAL ADVERBS IN SERBO-CROATIAN AND THEIR EQUIVALENTS IN GERMAN

Summary

The author considers the syntactic and morphological behaviour of the Serbo-Croatian present participle in the adjectival function and its equivalent in German.

²⁴ R. Ranft, *Deutsche Substantivkomposita und ihre Übersetzungen ins Serbokroatische*, u: *Zbornik radova ISJK*, Novi Sad, ISJK Filozofskog fakulteta 2 (1980) 177.